

6. Мусихін Г. І. Плюралізм політичних цінностей чи загальний імператив свободи особистості: вибір не визначений? / Г. І. Мусихін // Політія. – 2007. – № 3. – С. 42-60.
7. Носовець В. О. Політична толерантність як головний чинник досягнення миру та злагоди / В. О. Носовець // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Сер. : Філософія. Політологія. – 2009. – № 91/93. – С. 76-79.
8. Сборник статей памяти А. Крыштановского. – М. : НИУ ВШЭ, 2011. – Т. 8. – 557 с.
9. Солинін Н. Є. Основні підходи до визначення поняття «толерантність» / Н. Є. Солинін // Ярославський педагогічний вісник. – 2009. – Т. 2. – № 4. – С. 178-181.

В статье рассмотрены проблемы политической толерантности в контексте социальных отношений и взаимодействий, процессов балансирования разных политических течений в современной плюралистической политической реальности.

The article is dedicated to the problem of political tolerance in a context of social relationships and interactions, processes of balancing various political currents in in contemporary pluralistic reality.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2016

УДК 321:316.483+321:328.161

Завгородня Ю. В., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ТА ПОЛІТИЧНА КРИЗА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Теоретичний аналіз політичного конфлікту та політичної кризи є основою наукового дослідження для практичного попередження та ефективного врегулювання протиріч з метою уникнення негативних наслідків для суспільства. Взаємозалежність та відмінність даних понять та процесів формують необхідність деталізації ознак політичного конфлікту та політичної кризи.

Період незалежності української держави супроводжується деструктивними політичними конфліктами. Розвиток України визначають такі політичні явища як: зростання конфліктності між гілками влади, загострення конкуренції у середовищі політичних еліт, безкомпромісне протистояння, переростання політичних

конфліктів у збройні протистояння. Результатом таких процесів є політична нестабільність, зниження економічних показників, моральна виснаженість населення. Тому, постає необхідність у дослідженні науково-практичних розробок щодо сутності політичного конфлікту та шляхів його подолання в рамках незалежної української держави.

Політичне середовище країни є яскравим прикладом політичного протистояння між різними партіями, блоками, групами політиків та окремими індивідами. В процесі політичного конфлікту сторони за допомогою механізму політичної боротьби намагаються отримати можливість впливати на суспільні та державні цінності. Така політична протидія між політичними суб'єктами є доказом необхідності суттєвої зміни усього апарату управління на усіх рівнях політичної взаємодії.

Світове співтовариство в умовах глобалізаційних процесів щодо політичних конфліктів націлено на мирний переговорний процес конфліктуючих сторін, економічні методи впливу щодо агресора та підтримку суб'єктів конфлікту у реалізації результатів переговорних процедур. Політична діяльність української держави демонструє нам відставання українського суспільства від більшої частини світової спільноти в усвідомленні політичної реальності та наслідків політичного протистояння.

Отже, українська держава в ХХІ столітті потребує від усіх суб'єктів політичного процесу усвідомлення, взаєморозуміння та використання мирних методів вирішення конфліктних ситуацій. Варто зазначити, що в нашій країні нормативно закріплені гуманні принципи, для подолання кризових явищ політичного протиборства.

В період незалежності Української держави прояви політичних конфліктів вирішуються з короткостроковою перспективою. У зв'язку з чим, конфлікти на однотипних політичних підставах періодично назрівають та розвиваються. Сторони протистояння змінюються, а причини конфлікту повторюються. Важливим завданням суб'єктів політики залишається використання наукового досвіду в нормотворчій і управлінській взаємодії між сторонами конфлікту.

Тому, аналіз сутності політичного конфлікту та політичної кризи в українському суспільстві є невідкладною потребою в рамках стабілізаційних процесів розвитку української державності в сучас-

них глобальних умовах. Проведення аналізу явища політичного конфлікту та політичної кризи продемонструє недоліки політичної системи. Варто зазначити, що євроінтеграційні прагнення української держави не можливі без стабільної політичної ситуації, яка є необхідною умовою міжнародної політичної та економічної взаємодії. Отже, теоретичний аналіз політичного конфлікту та політичної кризи в українському суспільстві заслуговує уваги науковців, політологів, політичних діячів та самого народу країни.

Явище політичного конфлікту та політичної кризи уже довгий період часу вивчається науковцями. Для теоретичного аналізу політичного конфлікту та політичної кризи автором використовувалися роботи таких вчених, як: А. А. Алякіна, А. В. Глухова, Л. І. Гайнутдинова, М. К. Тітова, О. В. Петренко, Г. І. Козирева, Д. М. Мацкевича, М. Росенко, М. А. Мунтян, В. А. Барсамов, Н. Пророчуката ін.

При характеристиці сутності політичних конфліктів та політичної кризи важливим завданням є дослідження та співвідношення взаємопов'язаних явищ. Категоріальний апарат, що стосується політичних конфліктів, у науковому обігу має різні інтерпретації в залежності від виду суспільних подій, суб'єктів, способів, засобів та результатів.

У світлі сучасних подій світова наукова громадськість практично одногласно приходить до висновку, що сучасна земна цивілізація знаходиться на порозі важкої системної кризи, яка характеризується вибуховим ростом таких цивілізаційних параметрів, як населення, виробництво, енергія. Це супроводжується також зусиллями антропогенетичного тиску на навколишнє середовище і частим екологічним катастрофам технологічного походження.

За своїм змістом і сутністю політичний конфлікт взаємопов'язаний із політичною кризою. Дані терміни близькі за звучанням, але різні за змістом та значимістю у науковому та практичному обігу. Тому, важливо здійснити аналіз співвідношення понять «політичної кризи» і «політичного конфлікту». Вони обумовлюється тими обставинами, що і криза і конфлікт вважаються в сучасній політичній науці природними і неминучими явищами в процесі розвитку будь-якої політичної системи.

Існує велика кількість підходів до визначення поняття політичної кризи і його характеристики, як самостійного соціального

явища. На думку О. В. Петренко, політична криза – це соціальне явище, яке являє собою форму політичного процесу, його переломний момент, що характеризується перехідним станом в розвитку політичної системи суспільства, її дестабілізацією на основі загострення протиріч в існуючих політичних відносинах [1; с. 264].

Сутність політичної кризи складає різке загострення протиріч у різних взаємозв'язках і взаємодіях соціальних інститутів, організацій і груп, окремих індивідів в сфері політики, тобто по завоюванню, розподіленню, перерозподіленню, утриманні та використанні державної влади. Політична криза, як феномен, що сприяє зміні політичної системи, структур і інститутів політичного владарювання і панування, певного соціально-політичного устрою суспільства [1; с. 264].

У своїй сутності політична криза містить усі явища, які реально відбуваються, події, що пов'язані з трансформаціями в сфері політики. Відмінність політичної кризи від політичного конфлікту, що являє собою зіткнення і протиборство двох і більше сторін з ціллю реалізації своїх політичних інтересів, складається в тому, що політична криза може мати більш об'єктивний характер, якщо він викликаний стихійними лихами чи природними катастрофами. Він представляє собою політичну реальність, що розвивається, яка може формуватися і незалежно від волі тих чи інших суб'єктів політичних відносин. Політична криза можлива і як результат процесу боротьби інтересів різних соціально-політичних сил і окремих громадян їх поведінка і уявлення про те, що б хотіли отримати від держави і політичного режиму [1; с. 265].

Політичні конфлікти та кризи взаємопов'язані явища: конфлікт може бути початком кризи і криза може бути підставою конфлікту. Конфлікт за часом і тривалістю може включати декілька криз, і сукупність конфліктів може становити зміст кризи. Політичні кризи й конфлікти дезорганізують, дестабілізують обстановку, але водночас, у разі їхнього позитивного вирішення, є початком нового етапу розвитку [2; с. 23].

В структурі політичної кризи варто виділити суб'єкти політичного процесу і політичні відносини між ними. Суб'єкти політичної кризи – це реально діючі учасники політичного життя, які володіють суперечливими політичними інтересами та реалізують їх на практиці. Вони є носіями політичних відносин, рушійною силою вирішення політичних протиріч і відповідних

змін в політичній системі. Суб'єкти політичної кризи в залежності від місця і ролі в політиці, ступені і характеру впливу на політичне життя розділяються на соціальні та інституціональні. До соціальних суб'єктів відносяться різні соціальні групи і утворення (клас, нація, професійна група, політична еліта, групи інтересів і т.д.), окремі індивіди. До інституціональних – інституціоналізовані групи людей (державна і її органи, політичні партії, громадські організації і інші формальні об'єднання) [1; с. 265].

При дослідженні категоріального апарату в рамках політичного конфлікту варто відзначити, що він є особливою формою взаємодії суб'єктів соціальних відносин та проявляється у кожному сучасному суспільстві. По своїй суті він являє собою активне зіткнення протидіюючих сил в сфері політики, найбільш жорстоку форму їх взаємодії з приводу політичного впливу в країні чи на міжнародній арені.

Політичні конфлікти мають свої джерела зародження і розвитку. Вони сконцентровані в політичній сфері життєдіяльності суспільства, як багатошаровому і багатофункціональному системному утворенні, у відносинах і зв'язках, які там формуються, в її функціонуванні і розвитку. Конфліктогенність політичної сфери обумовлена головним чином тим, що в ній формуються і здійснюються усі державно-владні відносини, а сама вона являється динамічним системним утворенням. Відносини між соціальними суб'єктами з приводу влади, що складаються в політичній сфері, завжди ведуть до зіткнення і протидіювання між людьми з приводу того, хто буде управляти, а хто підкорятися. Людина в більшій мірі прагне управляти, а не підкорятися, так як це дає їй більш високий матеріальний дохід, престиж, вигідні зв'язки, привілеї і т.д. В зв'язку з цим, прагненням людини до володарювання завжди виступає одним з найважливіших джерел політичної напруги [1; с. 266].

З метою визначення співвідношення понять політичної кризи і політичного конфлікту, варто проаналізувати основні підходи для їх характеристики.

Прихильники первинності кризи по відношенню до конфлікту зазначають, що суспільно-політичний конфлікт є лише однією із форм вираження політичної кризи, що проявляється у відкритому виступі мас проти політичної організації і її політики. При цьому політична криза визначається ними, як руйнація по-

літичної системи, порушення її нормального функціонування. Причиною таких подій є те, що значна частина громадян відмовляє правлячій політичній організації (таким її головними ланками, як виконавча влада і політичні партії) в своїй підтримці висловлює незадоволення політикою, яка здійснюється в країні і тим самим не дозволяє політичній системі успішно здійснювати свої функції [1; с. 267].

Підґрунтям політичної кризи і конфліктує соціальні протиріччя, а кожні соціальні протиріччя (комплекс протиріч) є ніщо інше, як протиріччя інтересів людей чи груп (класів, прошарків) чи спільностей (націй, народностей, народів). Однак не кожна відмінність і розбіжність інтересів, не кожне протиріччя вже є конфлікт, тому що соціальні конфлікти – це протиріччя інтересів, які дійшли до певного етапу розвитку, до існуючої форми свого прояву. Важливо зазначити, що кожне соціальне протиріччя розвивається, проходить певні етапи – виникнення, розвиток, загострення, розширення. Якщо б кожне протиріччя проходило ці етапи, то можна було б стверджувати, що конфлікт – одна з кінцевих фаз його розвитку, коли поляризація сил, що відбулась на попередніх етапах і їх загострене протиборство переходить в останню фазу розвитку – в фазу відкритого зіткнення сторін і розширення протиріччя [1; с. 267].

Тому розглядаючи кризу можна акцентувати, що вона частіше проявляється, як порушення балансу, функціональний розлад попередньої взаємодії, що здійснювалася успішно. Конфлікт – це вже не лише порушення попередньої взаємодії, існуючої гармонії, а стихійне чи свідоме протиборство, зіткнення сторін. Конфлікт завжди свідчить про кризовий характер розвитку. Але не кожна криза і не будь-який кризовий розвиток є конфлікт. Більш того не кожна криза призводить до конфлікту.

Для політичної практики дуже важливо не лише бачити різницю між кризою і конфліктом, але і запропонувати засоби своєчасного вирішення існуючих протиріч, недопущення того, щоб виявлена криза переросла в конфлікт, який став загрожувати нормальним умовам суспільного розвитку.

Позиція прихильників протилежної точки зору розглянута у дослідженнях професора М.А. Мунтяна. Він зазначає, що будь-яка криза є певним етапом розвитку конфліктної ситуації і виділяє такі конкретні форми кризи, як загальна криза системи, економічна,

продовольча, урядова, парламентська і інші кризи. Важливим моментом загальної кризи системи є політична криза:

- це перш за все, ґрунтоване на невирішеності конфліктних ситуацій загальне суспільне незадоволення і обурення діяльністю правлячих кіл, які продемонстрували свою нездатність вирішувати питання з життєдіяльності держави;

- це втрата довіри мас до своїх політичних і державних лідерів, уряду, правлячих партій;

- це відчуження народних мас від держави, органів влади, від самоуправління [3].

Зразком ще однієї точки зору може слугувати робота В.А. Барсамова, який описуючи сучасне розуміння політичної кризи, зазначає:

- криза розглядається, як негативна проблемна ситуація в суспільстві чи політичній підсистемі;

- криза розглядається, як ситуація з якою політична система не справляється попереднім, сталим методом;

- криза розглядається, як передконфліктна стадія, після якої набувають свою вищу, як правило, насильницьку форму;

- криза, як сукупність важко вирішуваних сталими методами проблем, як сукупність кризи підсистем і інститутів [4; с. 9].

Дискусія з приводу співвідношення політичного конфлікту та політичної кризи на сьогоднішній день не завершена. На думку О.А. Рижова існує потреба у розмежуванні не лише понять «політичний конфлікт», «політична криза», але і окремого терміна «криза політичного конфлікту» [5; с. 130].

На його думку, політична криза, як правило, передуює політичному конфлікту чи співпадає з періодом створення конфліктної ситуації в першій стадії конфлікту і розглядається як певна межа у функціонуванні і розвитку тієї чи іншої політичної системи.

Тобто, часто конфлікту ще немає, але сама система повністю вичерпала усі резерви свого існування і розвитку. Ігнорування кризової ситуації чи неадекватне вирішення кризи може привести до конфлікту (чи його загостренню) і навпаки, – прийняття відповідних заходів може знизити наростаючу конфронтацію і продовжити функціонування системи. В першому випадку криза і співпадає з першою стадією конфлікту, коли виникає об'єктивна конфліктна ситуація, напруженість, відбувається усвідомлення її однієї з сторін [1; с. 269].

Частіше всього поняття «політична криза» в політології вживається по відношенню до політичної влади. Криза політичної влади – це криза політиків, які керують в даний момент державою. Вона проявляється:

- в нездатності владних структур проводити політику в інтересах основної маси населення країни чи соціальної групи, що привела їх до влади;
- у встановленні в суспільстві норм регулювання політичних відносин, що не приймаються в якості авторитетних;
- в діяльності державного апарата, що закритий рамками його специфічного інтересу, що не сприяє покращенню стану соціального організму;
- в деформації вертикальних власних відносин між центральними і місцевими органами влади;
- в загостренні протиріччя між гілками влади;
- в корумпованості, зрощення політичної еліти з кримінальними структурами і ін. [1; с. 269].

Тобто, це така політична ситуація, коли маси чи соціальна група, клас відкрито виражають своє незадоволення політикою, що проводиться верхівкою. Політики втрачають соціальну опору і настає «параліч влади» – прийняті органами політичної влади закони і постанови переважно не виконуються і не використовуються. В подальшому криза влади може привезти до відставки уряду, в залежності від ситуації що склалася вона може привезти до посилення влади уряду, встановленню диктатури, чи до повалення цього уряду [1; с. 269].

Криза конфлікту може наступити на будь-якому з етапів відкритої чи явної стадії політичного конфлікту:

Перший етап – перехід до насильницьких засобів для вирішення протиріч, що назріли. В протистояння безпосередньо конфліктуючих сторін в тій чи іншій формі залучаються треті сторони (органи влади, політичні організації, соціальні групи, інші держави, системи і т.д.).

Другий етап – наростання боротьби до найбільш гострого рівня, що охоплює як безпосередніх учасників, так і залучення соціальні системи. Досягнутий рівень протистояння містить вже пряму загрозу збройного насилля, практичне застосування якого, з метою примусу протилежної сторони діяти в своїх інтересах.

Третій етап (можливий) – безпосереднє застосування збройного насильства обома сторонами (збройний конфлікт, війна), яке розпочинається з обмежених військових дій при відповідних обставинах та переростає до більш високого рівня боротьби з використанням самих сучасних озброєнь і залучення в конфлікт нових союзників [1; с. 268].

Подолання кризи на будь-якому з етапів конфлікту сприяє його переводу в площину безпосереднього врегулювання чи подальшого затягування. В той же час кожен з цих етапів може супроводжуватися своїми кризовими ситуаціями, що сприяють переводу конфлікту в наступний етап чи відступу назад.

Таким чином, чітке визначення понять «політична криза», «політичний конфлікт», «криза політичного конфлікту» і розподіл їх змісту дозволяє зробити висновки, що політична криза первинна по відношенню до політичного конфлікту, який є лише можливим результатом ескалації кризи, в свою чергу політичний конфлікт в своєму розвитку проходить специфічну стадію різкого загострення в відносинах протилежних сторін, яка може визначатися, як «криза політичного конфлікту».

Реформування українського суспільства стало причиною підвищеного інтересу суспільствознавців до питання соціальної адаптації населення в умовах гострої кризи перехідного періоду. В зв'язку з цим актуалізувалася проблема напруженості в суспільстві, яка з одного боку, постає показником його нестабільності та конфліктності, а з іншого – є характеристикою процесу адаптації населення до нових умов соціально-економічного середовища [6; с. 154].

Отже, соціально-психологічна напруженість – це поняття, яке характеризує особливий стан суспільного життя, що вирізняється загостренням внутрішніх суперечностей об'єктивного та суб'єктивного характеру, посилених у низці випадків зовнішніми обставинами (наприклад, стихійними лихами, катастрофами) [6; с. 154].

Причинами такого явища у суспільстві можуть виступати політичні, соціальні, економічні та інші чинники, дія яких призводить до виникнення в суспільстві нестабільної або конфліктної ситуації. Основою напруженості зазвичай є локальні чинники (наприклад вплив засобів масової інформації, екстремістських груп, неправильні дії місцевої влади, які викликають загострення ситуації в той чи інший момент часу в різних регіонах країни).

Напруженість, з одного боку, передує суспільним конфліктам, а з другого, є їх внутрішнім моментом, а також характеризує пост конфліктну стадію. Напруженість можна порівняти з домінантою в індивідуальній свідомості. Соціальна напруженість – аналог стресу на рівні великих соціальних систем, який виникає в суспільстві при ускладненні умов його існування [6; с. 154].

По підрахункам російського конфліктолога Д. М. Фельдмана існує більше сімдесяти визначень конфлікту. Розповсюдженим підходом до розуміння конфлікту стало розуміння його, як вищого ступеня розвитку протиріччя. Разом з тим протиріччя, протилежності, відмінності – це необхідні характеристики конфлікту, але не достатні. Говорити про конфлікт можна лише тоді, коли починають взаємодіяти сили, які є носіями цього протиріччя. Тому конфлікт – це не просто найбільш гостра стадія розвитку протиріччя, а найбільш розповсюджений в суспільній практиці спосіб його вирішення [7; с. 90].

Політичні протиріччя характеризують основний елемент змісту політичного конфлікту – інтереси його суб'єктів, які відображають їх відносини до існуючого протиріччя і кінцевого результату його вирішення. Саме інтереси стають основною причиною дій суб'єктів.

Тому, політичний інтерес – це внутрішнє освідомлення і ґрунтована на світоглядних принципах, переконаннях рушійна сила політичної поведінки соціального суб'єкта, яка спонукає його до зіткнення з протилежною стороною і до конкретних дій по досягненню поставлених цілей, які відпрацьовані на основі відношення суб'єкта конфлікту до певних політичних явищ, боротьба за реалізацію політичного процесу [7; с. 91].

З огляду на аналіз теоретико-концептуальних особливостей політичного конфлікту та політичної кризи, варто відзначити що такі політичні процеси можуть породжувати інші суспільні явища, такі як: напруженість, протиріччя, інтерес. Разом з тим, криза і конфлікт у політиці є процесами не передбачуваними, які можуть привести до не контрольованих наслідків. Тому, політичні конфлікти та політична криза можуть виникати та розвиватись у політичному житті будь-якого суспільства, а отже є невід'ємною складовою функціональної взаємодії в політичній системі.

Бібліографічний список:

1. Петренко О. В. Политический кризис и политический конфликт: проблема соотношения понятий / О. В. Петренко // Вопросы гуманитарных наук : журнал. – 2009. – № 3. – С. 264-270.
2. Росенко М. Політичні конфлікти в Україні / Марія Росенко // Віче : теорет. і громадсько-політ. журнал. – 2009. – № 16. – С. 23-26.
3. Мунтян М. А. Политические кризисы (теоретический очерк) [Электронный ресурс] / М. А. Мунтян. – Режим доступа: <http://muntjan.viperson.ru>
4. Барсамов В. А. Структура общественно-политического кризиса (теоретический и прикладной анализ) / В. А. Барсамов. – М. : МИИТ, 2002. – С. 9.
5. Рыжов О. А. Политические конфликты современности: теория и практика : дис. ... д-ра филос. наук / Рыжов Олег Алексеевич. – М., 1996. – 364 с.
6. Вовк Т. Особливості політичної поведінки в умовах політичного конфлікту та кризової ситуації та перехідний період / Тетяна Вовк // Політична психологія : Наук. зб. – 2003. – С. 151-154.
7. Афонин А. И. Методологический подход к анализу разновидностей внутриполитических конфликтов / А. И. Афонин // Власть. – 2010. – № 7. – С. 90-92.

Теоретический анализ политического конфликта и политического кризиса является основой научного исследования для практического предупреждения и эффективного урегулирования противоречий во избежание негативных последствий для общества. Взаимозависимость и отличие данных понятий и процессов формируют необходимость детализации признаков политического конфликта и политического кризиса.

The theoretical analysis of a political conflict and political crisis is a basis of scientific research for the practical prevention and effective settlement of contradictions in order to avoid negative consequences for society. Interdependence and difference of these concepts and processes form need of specification of signs of a political conflict and political crisis.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2016